

vztah, který vznikne z jiného důvodu, než je citová náklonnost a biologická potřeba, zvláště když každý jedinec má jinou schopnost vnímat či projevovat emoce, případně disponuje jinými povahovými vlastnostmi a schopnostmi. Poněkud jiný účel a funkce než tradiční rodina má také rodina založená registrovaným partnerstvím osob stejného pohlaví.

Normy rodinného práva většinou nestanovují konkrétní sankce, a pokud ano, jedná se o sankce zvláštního charakteru, např. omezení rodičovské zodpovědnosti, neplatnost manželství, nařízení ústavní nebo ochranné výchovy.

Předmětem rodinného práva jsou tedy vztahy:

- a) mezi manželi; vztahy mezi partnery;
- b) mezi rodiči a dětmi;
- c) mezi účastníky náhradní rodinné výchovy, tedy dětmi a osobami, kterým byly děti svěřeny do náhradní rodinné výchovy podle zákona.

2. Principy rodinného práva

Principy rodinného práva vyjadřují základní cíle a zásady právní úpravy, které se odrážejí ve všech pramenech právního odvětví. Vycházejí z aktuálních společenských potřeb a zájmů, které má právní úprava zajistit legální rámec, ale i ze všeobecně uznávaných tradic a hodnot každého státu, každé společnosti.

V tomto smyslu lze vymezit následující *principy* rodinného práva:

- *blaho dítěte* je základním a nejdůležitějším principem; je ústředním motivem všech pramenů českého rodinného práva, vyplývá z převážné většiny jednotlivých ustanovení, kdy je vždy přihlíženo k zájmům dítěte, ať již v případě rozhodování soudů o rozvodu manželství či o vzájemné vyživovací povinnosti manželů, o svěřeni dítěte do péče jednoho z rodičů nebo do péče jiných osob, o určení rodiče atd., přičemž jsou zaručena stejná práva pro všechny děti bez ohledu na to, zda se narodila v manželství či mimo ně;
- *rovnost subjektů* je realizována zárukou rovného postavení muže i ženy v manželství, jejich vzájemné vyživovací povinnosti a v právu na stejnou životní úroveň obou manželů i dětí, tedy všech členů rodiny;
- *solidarita* je vyjádřena v povinnosti všech členů rodiny vzájemně si pomáhat, a to podle individuálních možností a schopností každého z nich.

2.1 Pramene právní úpravy rodinného práva

Mezi prameny práva, které upravují oblast rodinněprávních vztahů, patří především základní zákony státu, tedy *Ústava ČR* a *Listina základních práva svobod*, která v čl. 32 stanoví, že rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona a že se zaručuje zvláštní ochrana dětí a mladistvých. Listina základních práva svobod zaručuje další ústavní

zásady rodinného práva, které jsou specifikovány a podrobně upraveny v dalších zákonech, především v *zákoně o rodině* (zákon č. 94/1963 Sb.), který byl základním pramenem rodinného práva až do rekonstrukce soukromého práva. *Zákon o registrovaném partnerství* (zákon č. 115/2006 Sb.) zavedl legalizaci partnerství, nikoliv manželství, osob stejného pohlaví.

V současnosti je úprava rodinného práva obsažena v *novém občanském zákoníku*, konkrétně v části druhé (§ 655 a násl.). Nová právní úprava navazuje na původní koncepci zákona o rodině, ale zavádí také některé nové pojmy a konkretizuje některé rodinněprávní vztahy dříve nespécifikované. Rovněž další ustanovení nového občanského zákoníku upravují některé právní vztahy patřící do rodinného práva. Jedná se především o ustanovení majetkových práv.

Soudní řízení ve věcech rodinněprávních (např. rozvod manželství, úprava vyživovací povinnosti, určení otcovství) upravuje *občanský soudní řád* (zákon č. 99/1963 Sb. v aktuálním znění).

Z dalších právních předpisů jsou pro rodinné právo významné např. *zákon o matrikách, jménu a příjmení* (zákon č. 301/2000 Sb.), *zákon o soudnictví ve věcech mládeže* (zákon č. 218/2003 Sb.) a *zákon o sociálně právní ochraně dětí* (zákon č. 359/1999 Sb.), který vymezuje obsah pojmu sociálně právní ochrany dětí a stanovuje možnost a rozsah intervence státu do rodinněprávních vztahů prostřednictvím kompetentních orgánů.

V souladu s čl. 10 Úst, podle kterého je mezinárodní smlouva ratifikovaná Českou republikou součástí českého právního řádu, je třeba mezi prameny rodinného práva zahrnout i řadu mezinárodních smluv, které se týkají předmětné oblasti a jimiž je Česká republika vázána. Jedná se především o *Úmluvu o právech dítěte*, která byla přijata v New Yorku na půdě OSN v roce 1989 a součástí našeho právního řádu se stala v roce 1991. Úmluva staví zájmy a blaho dítěte včetně zabezpečení ochrany jeho základních práv na prvotní místo v systému mezinárodního práva. Česká republika je vázána i mnoha dalšími mezinárodními úmluvami, které se více či méně dotýkají předmětu rodinného práva. Jsou to například následující dokumenty:

- Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí;
- Evropská úmluva o osvojení dětí;
- Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.

S ohledem na členství České republiky v Evropské unii je třeba rovněž upozornit na závazné nařízení Rady č. 2201/2003, o soudní příslušnosti a uznávání a výkonu rozsudků ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti.

3. Manželství

Manželství je základní rodinněprávní vztah, jehož obsah, vznik i zánik podrobně upravuje zákon o rodině. Manželství a rodina nejsou synonyma, ačkoliv manželství je tradičně vnímáno jako základ pro vznik rodiny. Jedná se o *trvalý svazek muže a ženy*,

může vzniknout jen zákonem stanoveným způsobem a na základě svobodné vůle obou účastníků, která musí být jasně projevena. Nejedná se však o smluvní vztah, ve kterém se každý z účastníků zavazuje k plnění proti oprávnění druhého účastníka, ačkoliv z manželského vztahu vyplývají pro jeho účastníky práva a povinnosti a manželství je právním vztahem, který zavazuje. Zákon nepřipouští vznik manželství mezi osobami stejného pohlaví. Vylučuje to již hlavní účel manželství, kterým je založení rodiny a řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc, což koresponduje s biologickou, výchovnou a ekonomickou funkcí manželství.

Podmínkou vzniku manželství je dodržení zákonem stanoveného způsobu uzavření manželství a splnění všech podmínek stanovených zákonem.

Rovněž ve faktickém soužití muže a ženy mimo manželství mohou být naplňovány všechny funkce obdobně jako v manželství (vztah druh - družka). Pokud však nebude uzavřen sňatek stanoveným způsobem, nemůže vzniknout vztah rovnocenný vztahu manželskému se všemi jeho právními důsledky, zejména v oblasti majetkové (vznik společného jmění manželů, dědění v první skupině, vzájemná vyživovací povinnost). Není tedy v rozporu se zákonem, jestliže muž a žena spolu fakticky žijí mimo institut manželství, hradí společně náklady na domácnost a společně vychovávají děti, jejichž postavení je právem chráněno bez ohledu na skutečnost, zda se narodily v manželství nebo mimo ně.

3.1 Vznik manželství

Manželství se uzavírá na základě projevu svobodné vůle oběma snoubenci, a to způsobem, který stanoví zákon, tedy souhlasným prohlášením před orgánem státu nebo před orgánem církve. Orgánem státu je matriční úřad, konkrétně obecní úřad, který je pověřen vést matriky. Orgánem církve může být registrovaná církev nebo náboženská společnost, které bylo přiznáno oprávnění k výkonu zvláštních práv podle zákona o církvích a náboženských společnostech. V zahraničí může občan České republiky sňatek uzavřít před zastupitelským úřadem České republiky. Prohlášení osob, které vstupují do manželství (snoubenců), musí být učiněno *slavnostní formou, veřejně a v přítomnosti dvou svědků*, kterými mohou být jakékoliv fyzické osoby způsobilé k právním úkonům. Nerozhoduje u nich tedy příbuzenský vztah vzájemný nebo ke snoubencům, státní příslušnost apod. Zákon umožňuje, aby sňatek byl uzavřen nejen v budovách oddávajícího úřadu (zpravidla je to radnice, případně kostel), ale i v jiných místech. Podmínkou je, aby byla zachována důstojnost a slavnostní ráz obřadu. Nutný je i souhlas oddávající osoby s místem obřadu.

Ve výjimečných případech může být umožněno jednomu ze snoubenců, aby si pro obřad zvolil zástupce. Takové zastoupení je možné jen ze závažných důvodů a na základě plné moci udělené zástupci v souladu s občanským zákoníkem.

Manželství lze v České republice uzavřít *formou*:

- a) *občanského sňatku*, tj. souhlasným prohlášením snoubenců před zástupcem orgánu státu pověřeným vést matriky (např. starosta, místostarosta nebo jiný pověřený člen zastupitelstva) a v přítomnosti matrikáře; výjimečně lze manželství uzavřít i v obci, která není pověřena vést matriky, ale jeden ze snoubenců zde má trvalý pobyt, nebo na zastupitelském úřadu státu v zahraničí;
- b) *církevního sňatku*, tj. souhlasným prohlášením snoubenců před příslušným orgánem (pověřenou osobou) církve. Orgán církve je povinen do tří dnů od uzavření manželství doručit protokol o uzavření manželství příslušnému matričnímu úřadu.

Z uvedeného vyplývá, že i pro církevní sňatek je třeba splnit všechny podmínky stanovené zákonem. Církevní sňatek může být uzavřen až po předložení *osvědčení*, které snoubencům vydá příslušný matriční úřad, v jehož obvodu má být manželství uzavřeno. Toto osvědčení nesmí být starší šesti měsíců a dokládá, že snoubenci splnili všechny podmínky, které stanoví zákon pro uzavření manželství, aby mohla být zachována rovnost mezi oběma formami sňatku. Náboženské a církevní společnosti nedisponují takovými nástroji, aby byly schopny prověřit veškeré údaje, které jsou povinně uváděny v souvislosti s uzavíráním manželství a které mají významné soukromoprávní i veřejnoprávní důsledky. Právní následky má vždy sňatek, který byl uzavřen dříve, což umožňuje uzavřít nejprve občanský sňatek, kterým vzniká právoplatně manželství, a poté absolvovat církevní obřad, který však je v tomto případě pouze slavnostním aktem bez právních následků. Opačný postup zákon neumožňuje.

Okamžik vzniku manželství je vázán na *povinné prohlášení* obou snoubenců (sňatečný projev vůle), které má zásadní význam, musí být učiněno veřejně a slavnostním způsobem před oddávajícím orgánem na přímý dotaz oddávajícího a v přítomnosti dvou svědků.

Snoubenci vydávají prohlášení, že:

- jim nejsou známy překážky, které by jim bránily uzavřít manželství;
- vzájemně znají svůj zdravotní stav;
- zváží uspořádání budoucích majetkových poměrů, budoucího společného bydlení a hmotného zajištění pro uzavření manželství;
- přijetí jednoho z nich se stane jejich společným příjmením;
- oba snoubenci si ponechají svá dosavadní příjmení (potom jsou povinni prohlásit, které příjmení budou užívat jejich děti);
- spolu s příjmením společným mohou užívat na druhém místě i příjmení předchozí (vždy však mohou užívat maximálně dvě).

Uvedené prohlášení je ve své podstatě formou výslovného projevu vůle obou osob a podtrhuje vážnost rozhodnutí vstoupit do manželství, ze kterého vyplývá pro každého účastníka celá řada povinností a právních důsledků.

3.2 Majetkové vztahy manželů

Jak již bylo uvedeno, vztahy v rodině a především vztahy mezi manželi se dělí na osobnostní a majetkové. Nejširší pojetí majetkových vztahů představuje *společné jmění manželů*, zkráceně *společné jmění*. Úprava dalších majetkových vztahů je obsažena v ustanoveních týkajících se vyživovací povinnosti, dědění nebo bydlení.

Společné jmění (jeho vznik, existence i zánik) je spjato s existencí institutu manželství. Vztahy, které vznikají mezi manželi v majetkové oblasti, podléhají režimu zákonnému, smluvnímu a režimu založenému rozhodnutím soudu.

Předmětem společného jmění je veškerý majetek (respektive to, co má majetkovou hodnotu) nabytý oběma manželi za trvání manželství, pokud se nejedná o majetek zákonem či smluvně vyloučený ze společného jmění.

Do společného jmění nepatří:

- věci, které slouží k osobní potřebě jednoho z manželů;
- dary, dědění nebo věci, které získal odkazem pouze jeden z manželů;
- to, co nabyl jeden z manželů právním jednáním v souvislosti s jeho výlučným vlastnictvím;
- to, co nabyl jeden z manželů jako náhradu za poškození, zničení nebo ztrátu jeho výhradního majetku.

Na druhé straně je součástí společného jmění *zisk* z výhradního majetku jednoho z nich, podíl v obchodní společnosti nebo družstvu, pokud se stal společníkem v době trvání manželství.

Zákon stanoví, za jakých podmínek nejsou součástí společného jmění dluhy, které vznikly jednáním jednoho z manželů. Jde především o situaci, kdy dluhy vznikly z nakládání s výhradním majetkem pouze jednoho z manželů a přesáhly zisk, případně převzal tyto dluhy jeden z manželů bez souhlasu druhého, ačkoliv se jednalo o obstarávání každodenních nebo běžných potřeb rodiny.

Veškeré majetkové hodnoty a pohledávky se stávají součástí společného jmění okamžikem splatnosti nebo vznikem práva disponovat s těmito hodnotami alespoň jedním z manželů.

Nový občanský zákoník vnímá majetkové vztahy manželství obdobně jako vztahy společenství, které není právnickou osobou. Oba manželé nakládají v běžném režimu se společným jměním stejně, mají stejná práva na užitky, užívání, plody a stejná práva i povinnosti o součásti společného jmění pečovat, hospodařit s nimi a spravovat. Při správě a nakládání s předměty společného jmění nad běžný rámec se vyžaduje souhlas druhého manžela.

Smluvený režim společného jmění si mohou dohodnout manželé za trvání manželství i snoubenci před jeho uzavřením; v případě smlouvy uzavřené během manželství nemá toto ujednání zpětné účinky. Smluvený režim je nutné ujednat formou veřejné

listiny a jakékoliv změny je možné sjednat další dohodou manželů nebo rozhodnutím soudu.

Formy smluveného režimu:

- oddělené jmění;
- vznik společného jmění ke dni zániku manželství;
- zúžení nebo rozšíření společného jmění.

Smluvený režim může zahrnovat jakékoliv věci, jejich soubory, může stanovit jakoukoliv dobu vzniku a trvání tohoto režimu (vyjma zpětné účinnosti).

Smluvený režim nemůže zahrnovat obvyklé vybavení rodinné domácnosti, což neplatí v případě, kdy jeden z manželů trvale opustil společnou domácnost a odmítá se vrátit.

Zákon chrání práva třetích osob pro případy smluveného režimu tím, že jednoznačně zakazuje znevýhodnění nebo poškození třetích osob smlouvou uzavřenou mezi manželi. To má podpořit i povinnost sepsání smlouvy formou veřejné listiny.

Režim založený rozhodnutím soudu představuje možnost zrušit nebo zúžit společné jmění na návrh jednoho z manželů, pokud k tomuto opatření existují závažné důvody. Posouzení závažnosti důvodů je ponecháno na úvaze soudu, zákon uvádí pouze demonstrativně tyto důvody. Jde např. o situaci, kdy jednání alespoň jednoho z manželů představuje nepřiměřené riziko pro společné jmění a celou rodinnou domácnost. Soud může rozhodnutím změnit i smlouvu manželů, případně změnit i původní rozhodnutí tím, že společné jmění obnoví. Co se týče běžného vybavení společné rodinné domácnosti, platí zde stejná omezení jako u smluvního režimu.

Vypořádání společného jmění je nutné v případech, kdy je společné jmění zúžené, zrušené nebo zaniklé. K vypořádání je nutná dohoda manželů, která má účinky ke dni, kdy společné jmění bylo zúženo, zrušeno nebo zaniklo. Výjimku tvoří věci, které se zapisují do veřejného seznamu. V těchto případech nabývá dohoda o vypořádání účinků zápisem do veřejného seznamu.

Nedohodnou-li se manželé na způsobu vypořádání, může se kterýkoliv z nich obrátit s návrhem na soud, který rozhodne s ohledem na stav, kdy nastaly účinky zúžení, zrušení nebo zániku.

Pokud nedojde do tří let od změn společného jmění k vypořádání dohodou manželů ani rozhodnutím soudu, uplatní se domněnka, že manželé nebo bývalí manželé se vypořádali následovně:

- hmotné movité věci zůstávají ve vlastnictví toho z nich, který je po dobu tří let účelně držel a užíval;
- ostatní hmotné věci movité i nemovité se stávají předmětem jejich společného podílového vlastnictví s tím, že jsou jejich podíly stejné;

c) ostatní majetková práva, stejně jako dluhy a pohledávky patří oběma společně a stejným dílem.

Pokud o vypořádání rozhoduje soud, uplatní se pravidla uvedená v § 742 ObčZ. Jde např. o pravidlo, že podíly manželů nebo bývalých manželů jsou stejné, přihlédne se k potřebám nezaopatřených dětí, k tomu, jakým způsobem se každý z manželů staral o rodinu, společnou domácnost a jak se každý z nich zasloužil o nabytí majetkových hodnot a jejich udržení ve společném jmění.

3.3 Překážky vylučující vznik manželství

Zákon přesně vymezuje podmínky, které musí být splněny, aby manželství mohlo vzniknout. Manželství může vzniknout pouze mezi *osobami rozdílného pohlaví* (tedy pouze mezi mužem a ženou), které nejsou v blízkém příbuzenském vztahu a které se rozhodly vstoupit do manželství na základě své svobodné vůle prosté omylu. Podmínkou tedy je, aby oba snoubenci byli natolik rozumově a psychicky vyspělí, aby dokázali posoudit následky a význam manželství i dalších rodinně právních vztahů, aby byli zletilí apod.

Snoubenci mají předem poznat navzájem své charakterové vlastnosti a svůj zdravotní stav. Před sňatkem jsou povinni matričnímu úřadu předložit zákonem stanovené doklady. Bez splnění této povinnosti nemůže být sňatek uzavřen.

V případě, že podmínky pro vznik manželství stanovené zákonem nejsou splněny (účastníci se snaží zákon obejít), nebo dodatečně vyjde najevo, že některá z podmínek pro vznik manželství nebyla naplněna, *soud prohlásí manželství za neplatné*.

Mezi zákonné překážky manželství patří:

Bigamie, tedy existence jiného manželství nebo registrovaného partnerství, případně obdobného svazku podle zahraničního práva, které stále trvá. České rodinné právo (podobně jako právní řády patřící ke kontinentální a anglosaské právní kultuře) zásadně připouští pouze monogamní manželství. Jestliže chce uzavřít manželství osoba, která již dříve uzavřela jiné manželství, musí prokázat, že předchozí manželství zaniklo, předložením potřebného dokladu (pravomocný rozsudek soudu o rozvodu či neplatnosti manželství, úmrtní list, pravomocný rozsudek soudu o prohlášení za mrtvého). Pokud by manželství uzavřela osoba stále vázaná manželstvím nebo obdobným svazkem předchozím, druhé manželství by bylo od počátku neplatné, a navíc by se takováto osoba dopustila trestného činu.

Nezletilost vyplývá ze zákonné podmínky, že manželství může uzavřít pouze osoba plnoletá, tedy od okamžiku dovršení věku 18 let. Ve výjimečných případech, je-li to v souladu se společenským účelem, může soud povolit uzavření manželství i osobě nezletilé, ale starší 16 let. Nejčastějším důvodem bývá těhotenství nezletilé dívky, avšak zákon nestanoví, že tento důvod je jediný přípustný. Zletilosti tato osoba nabývá nikoliv rozhodnutím soudu, ale teprve *okamžikem uzavření manželství* a pouze pro

vztahy soukromoprávní. Zletilost tato osoba neztrácí ani v případě, že manželství zanikne dřív, než dovrší 18 let. V případě, že by manželství uzavřela osoba mladší 16 let, manželství by vůbec nevzniklo.

Nesvéprávnost; manželství nemůže uzavřít osoba, jejíž svéprávnost byla pro tuto oblast omezena.

Příbuzenství; manželství nesmí být uzavřeno mezi blízkými příbuznými (konkrétně mezi předky a potomky), mezi sourozenci, ale rovněž v rámci obdobných příbuzenských vztahů založených osvojením. Manželství mezi bratřenci a sestřenicemi vyloučeno není.

Svěřencectví do výchovy; manželství nesmí být uzavřeno mezi poručníkem a poručenecem ani mezi jinou osobou a dítětem, které bylo osobě svěřeno do výchovy či pěstounské péče.

Vada právního úkonu předpokládá, že manželství bylo uzavřeno za takových okolností, které lze označit za vadu právního úkonu, např. pod nátlakem, v tísní, z důvodu omylu. V takových případech bude soud rozhodovat *o neplatnosti manželství* na základě návrhu jednoho z manželů.

Kromě těchto důvodů neplatnosti manželství existují ještě *manželství zdánlivá* (dříve nicotná). Jedná se o případy, kdy manželství brání splnění tak závažných podmínek, které nejde dodatečně zhojit. Jde např. o osoby stejného pohlaví nebo o případy, kdy manželství nebylo uzavřeno před kompetentními orgány, případně chybělo prohlášení snoubenců. Taková manželství soud prohlásí za neexistující i bez návrhu, protože jsou zdánlivá; od počátku nemohla vůbec vzniknout, tudíž ani vyvolat právní důsledky. Majetková práva a povinnosti budou posuzována jednotlivě podle povahy a s ohledem na dobrou víru i případné nezletilé děti. Pokud se z tohoto zdánlivého vztahu narodily děti, soud rozhodne současně o jejich otcovství a o dalších právech a povinnostech účastníků vůči nezletilým dětem.

3.4 Vztahy mezi manželi

Uzavřením manželství dochází k zásadním změnám v právních poměrech manželů, a to jak v oblasti práv osobních, tak v oblasti práv majetkových. *Majetkové vztahy mezi manželi* upravuje občanský zákoník a bude mu věnována zvláštní část výkladu. Ostatní (osobnostní, statusové) vztahy jsou upraveny v souladu s ohledem na ústavní zásadu o rovnoprávnosti muže a ženy. Cílem manželství je faktické společné soužití a vytvoření trvalého životního společenství, což ovšem nevyklučuje možnost žít ze závažných důvodů v oddělených domácnostech, ale také možnost, že manželství bude na návrh některého z manželů soudem rozvedeno.

Některé vztahy mezi manželi upravené v zákoně mají spíše morální charakter a za jejich porušení není zákonem stanovena sankce. Jejich nerespektování však může být důvodem pro rozvod manželství z podnětu jednoho z manželů. Veškeré povinnosti

obou manželů, které jsou stanoveny zákonem a spjatý s existencí manželství, trvají až do okamžiku zániku manželství v souladu se zákonem. Neznamená to tedy, že manželé, kteří se rozhodli žít z jakýchkoliv důvodů odděleně a vedou oddělené domácnosti (ať již uvažují o rozvodu manželství či ne), nemusí respektovat uvedené povinnosti, nemusí si vzájemně pomáhat, udržovat stejnou hmotnou a sociální úroveň, společně řešit výchovu a výživu dětí a nemusí respektovat jeden druhého. I za trvání manželství se může jeden z manželů domáhat plnění povinností druhého prostřednictvím soudu.

Základními povinnostmi i právy mezi manželi jsou *rovnost, vzájemná úcta, vzájemná pomoc, informovanost, věrnost, společná péče o děti a rodinné zázemí* a další subjektivní práva, která souvisejí s podstatou institutu manželství.

Na druhé straně existuje celá řada aktivit každého z manželů, ke kterým nemusí žádat souhlas druhého manžela a může o nich rozhodovat zcela samostatně. Jedná se např. o otázky týkající se zaměstnání, nakládání s věcmi osobní potřeby, osobními dary nebo pořízení závěti.

V řadě běžných záležitostí může jeden z manželů druhého zastoupit i bez udělení plné moci, například může převzít běžnou poštovní zásilku.

3.5 Majetkové vztahy manželů

Jak již bylo uvedeno, vztahy v rodině a především vztahy mezi manželi se dělí na osobnostní a majetkové. Nejširší pojetí majetkových vztahů představuje *společné jmění manželů*, zkráceně *společné jmění*. Úprava dalších majetkových vztahů je obsažena v ustanoveních týkajících se vyživovací povinnosti, dědění nebo bydlení.

Společné jmění (jeho vznik, existence i zánik) je spjato s existencí institutu manželství. Vztahy, které vznikají mezi manželi v majetkové oblasti, podléhají režimu zákonnému, smluvnímu a režimu založenému rozhodnutím soudu.

Předmětem společného jmění je veškerý majetek (respektive to, co má majetkovou hodnotu) nabytý oběma manželi za trvání manželství, pokud se nejedná o majetek zákonem či smluvně vyloučený ze společného jmění.

Do společného jmění nepatří:

- věci, které slouží k osobní potřebě jednoho z manželů;
- dary, dědění nebo věci, které získal odkazem pouze jeden z manželů;
- to, co nabyl jeden z manželů právním jednáním v souvislosti s jeho výlučným vlastnictvím;
- to, co nabyl jeden z manželů jako náhradu za poškození, zničení nebo ztrátu jeho výhradního majetku.

Na druhé straně je součástí společného jmění *zisk* z výhradního majetku jednoho z nich, podíl v obchodní společnosti nebo družstvu, pokud se stal společníkem v době trvání manželství.

Zákon stanoví, za jakých podmínek nejsou součástí společného jmění dluhy, které vznikly jednáním jednoho z manželů. Jde především o situaci, kdy dluhy vznikly z nakládání s výhradním majetkem pouze jednoho z manželů a přesáhly zisk, případně převzal tyto dluhy jeden z manželů bez souhlasu druhého, ačkoliv se jednalo o obstarávání každodenních nebo běžných potřeb rodiny.

Veškeré majetkové hodnoty a pohledávky se stávají součástí společného jmění okamžikem splatnosti nebo vznikem práva disponovat s těmito hodnotami alespoň jedním z manželů.

Občanský zákoník vnímá majetkové vztahy manželství obdobně jako vztahy společenství, které není právnickou osobou. Oba manželé nakládají v běžném režimu se společným jměním stejně, mají stejná práva na užitky, užívání, plody a stejná práva i povinnosti o součásti společného jmění pečovat, hospodařit s nimi a spravovat. Při správě a nakládání s předměty společného jmění nad běžný rámec se vyžaduje souhlas druhého manžela.

Smluvený režim společného jmění si mohou dohodnout manželé za trvání manželství i snoubenci před jeho uzavřením, v případě smlouvy uzavřené během manželství nemá toto ujednání zpětné účinky. Smluvený režim je nutné ujednat formou veřejné listiny a jakékoliv změny je možné sjednat další dohodou manželů nebo rozhodnutím soudu.

Formy smluveného režimu:

- oddělené jmění;
- vznik společného jmění ke dni zániku manželství;
- zúžení nebo rozšíření společného jmění.

Smluvený režim může zahrnovat jakékoliv věci, jejich soubory, může stanovit jakoukoliv dobu vzniku a trvání tohoto režimu (vyjma zpětné účinnosti).

Smluvený režim nemůže zahrnovat obvyklé vybavení rodinné domácnosti, což neplatí v případě, kdy jeden z manželů trvale opustil společnou domácnost a odmítá se vrátit.

Zákon chrání práva třetích osob pro případy smluveného režimu tím, že jednoznačně zakazuje znevýhodnění nebo poškození třetích osob smlouvou uzavřenou mezi manželi. To má podpořit i povinnost sepsání smlouvy formou veřejné listiny.

Režim založený rozhodnutím soudu představuje možnost zrušit nebo zúžit společné jmění na návrh jednoho z manželů, pokud k tomuto opatření existují závažné důvody. Posouzení závažnosti důvodů je ponecháno na úvaze soudu, zákon uvádí pouze demonstrativně tyto důvody. Jde např. o situaci, kdy jednání alespoň jednoho z manželů představuje nepřiměřené riziko pro společné jmění a celou rodinnou domácnost. Soud může rozhodnutím změnit i smlouvu manželů, případně změnit i původní rozhodnutí

tím, že společné jmění obnoví. Co se týče běžného vybavení společné rodinné domácnosti, platí zde stejná omezení jako u smluvního režimu.

Vypořádání společného jmění je nutné v případech, kdy je společné jmění zúžené, zrušené nebo zaniklé. K vypořádání je nutná dohoda manželů, která má účinky ke dni, kdy společné jmění bylo zúženo, zrušeno nebo zaniklo; výjimku tvoří věci, které se zapisují do veřejného seznamu. V těchto případech nabývá dohoda o vypořádání účinků zápisem do veřejného seznamu.

Nedohodnou-li se manželé na způsobu vypořádání, může se kterýkoliv z nich obrátit s návrhem na soud, který rozhodne s ohledem na stav, kdy nastaly účinky zúžení, zrušení nebo zániku.

Pokud nedojde do tří let od změn společného jmění k vypořádání dohodou manželů ani rozhodnutím soudu, uplatní se domněnka, že manželé nebo bývalí manželé se vypořádali následovně:

- a) hmotné movité věci zůstávají ve vlastnictví toho z nich, který je po dobu tří let účelně držel a užíval;
- b) ostatní hmotné věci movité i nemovité se stávají předmětem jejich společného podílového vlastnictví s tím, že jsou jejich podíly stejné;
- c) ostatní majetková práva, stejně jako dluhy a pohledávky patří oběma společně a stejným dílem.

Pokud o vypořádání rozhoduje soud, uplatní se pravidla uvedená v zákoně. Jde např. o pravidlo, že podíly manželů nebo bývalých manželů jsou stejné, přihlídně se k potřebám nezaopatřených dětí, k tomu, jakým způsobem se každý z manželů staral o rodinu, společnou domácnost a jak se každý z nich zasloužil o nabytí majetkových hodnot a jejich udržení ve společném jmění.

3.6 Zánik manželství

Manželství může zaniknout pouze způsobem stanoveným zákonem. Zákon připouští zánik manželství za života obou manželů pouze *rozvodem*, o kterém může rozhodnout soud v civilním řízení. Manželství zdánlivé a neplatné se podle současné právní úpravy nepovažuje za manželství zaniklé.

Základním předpokladem pro zánik manželství rozvodem je *vážný rozvrat mezi manželi*, který má za následek, že manželství dále nemůže plnit základní funkce a společenský účel. Zákon za každých okolností chrání zájmy dětí, takže i v případě rozvodu musí soud přihlížet k tomu, zda v manželství jsou nezletilé děti a jakým způsobem rozvrat manželství ovlivňuje jejich výchovné prostředí. Soud musí v řízení o rozvodu manželství rozhodovat jako objektivní orgán; projednávané případy posuzuje z hlediska zájmů společnosti, z hlediska zájmu manželů a zejména zájmu nezletilých dětí.

Manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení (§ 755 odst. 1 ObčZ). I přesto soud může rozhodnout, že manželství nerozvede, pokud je to v zájmu nezletilých dětí nebo v zájmu manžela, který se porušováním povinností na rozvratu manželství převážně nepodílel. Takovým důvodem může být například nepříznivý zdravotní stav manžela nebo jiná soudem zohledněné závažné skutečnosti. Soud také pečlivě zváží, jaká doba by měla být přiměřená pro zachování manželství z výše uvedených důvodů.

Trvání rozvráceného manželství v zájmu nezletilých a plně nesvéprávných dětí je na místě většinou jen tehdy, jestliže je reálná naděje na obnovení manželského soužití rodičů nezletilých dětí a jestliže se rozvrat manželství nijak neprojevuje v řádné péči rodičů o děti, případně hrozí-li situace, že by po rozvodu rodičů péče o děti a jejich výchova mohla být vážně narušena.

Ochranu nezletilého dítěte zajišťuje oddělené soudní řízení o *úpravě poměrů k nezletilému dítěti* pro dobu po rozvodu manželství. Manželství nelze rozvést, pokud nena-bude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu, které vydá soud pro nezletilé. Právní úprava umožňuje, aby soud nařídil (je-li to v zájmu dítěte a vyžadují-li to závažné okolnosti) *střídavou výchovu* nebo *společnou výchovu* oběma rodiči i v době po rozvodu.

Současná právní úprava nerozlišuje rozvod z principu dohody obou manželů nebo z principu viny jednoho z nich, ale povinností soudu je zjistit co nejpřesněji okolnosti, které vedly k rozvratu manželství, pokud se manželé nedohodnou na všech okolnostech rozvodu.

Druhý způsob zániku manželství je *nesporný rozvod*, kdy oba manželé s návrhem na rozvod souhlasí. Rozvrat se již neprokazuje a soud nezjišťuje příčiny rozvratu manželství. Musí být však splněny zákonem stanovené podmínky, a to:

- a) manželství trvalo nejméně jeden rok;
- b) manželé spolu nežijí nejméně šest měsíců;
- c) druhý manžel se k návrhu připojí;
- d) manželé soudu předloží:
  - dohodu o vypořádání majetkových poměrů po rozvodu;
  - dohodu o bydlení a případné vyživovací povinnosti po rozvodu;
  - soudem schválenou dohodu rodičů o úpravě poměrů k nezletilým dětem, které nenabýly svéprávnosti, v době po rozvodu.

4. Vztahy mezi rodiči a dětmi

Vztahy mezi rodiči a dětmi, jejich práva a povinnosti v rodině jsou založeny na *vzájemnosti*. Základním principem rodinného práva je blaho dítěte, ale to v žádném případě neznamená, že dítě nemusí respektovat rodiče a ostatní členy rodiny nebo že mu zákon neukládá určité další povinnosti. Dítě je způsobilé mít práva a povinnosti

od narození (nejprve jsou to práva, jejichž realizaci zajišťují především rodiče). Jak se dítě rozumově a psychicky vyvíjí, přibývají k právům i povinnosti, které směřují vůči dětem. Rodiče mají právo použít přiměřených výchovných prostředků tak, aby dítě získalo potřebný respekt vůči ostatním členům rodiny i celé společnosti. Dítě je povinno podle svých schopností pomáhat rodině a rodiče mají být příkladem pro své děti ve způsobu života.

Právní vztah mezi rodiči a dětmi vzniká okamžikem jejich narození, přičemž není rozhodující, zda se dítě narodilo v manželství či mimo něj.

Rodičovskou odpovědností nazývá zákon souhrn práv a povinností, které mají rodiče vůči svým nezletilým dětem bez ohledu na skutečnost, zda jsou manželé či nikoliv. Podmínkou je jejich plná způsobilost k právním úkonům; soud však může rodičovskou odpovědnost přiznat i osobě neplnoleté, starší 16 let. Rodičovská odpovědnost náleží oběma rodičům. Jestliže však jeden z rodičů nežije, není znám (určen) nebo nemá plnou způsobilost k právním úkonům, náleží rodičovská odpovědnost pouze jednomu z rodičů. Pečuje-li o dítě jen jeden z rodičů, podílí se na péči a výchově dítěte i manžel nebo partner rodiče, pokud žijí ve společné rodinné domácnosti, což se vztahuje i na ty osoby, které spolu nežijí v oficiálním manželském svazku, a také na osoby, které spolu uzavřeli registrované partnerství.

Zákon stanoví rodičům povinnost společné péče o děti. Ve stabilních fungujících rodinách tomu tak většinou je. Může však dojít i k neshodám o podstatných věcech, které řeší soud bez ohledu na skutečnost, zda rodiče žijí v manželském vztahu či nikoliv. Práva a povinnosti rodičů (rodičovskou odpovědnost) lze rozdělit do několika skupin, z nichž každá má jiný obsah a cíl.

4.1 Péče o dítě

Péče o dítě znamená, že rodiče mají právo a povinnost řídit jednání dítěte a pečovat o jeho všestranný rozvoj přiměřený stupni jeho vývoje, chránit dítě, zajišťovat jeho základní potřeby, výživu, zdravotní péči, vzdělání a další. Rodiče mají právo i povinnost osobního styku s dítětem. Dítě má právo vyjádřit se ke všem rozhodnutím, musí však své rodiče respektovat a ctít.

Právo zastupování dítěte znamená, že rodiče, kteří jsou *zákonnými zástupci* dítěte, činí za nezletilé dítě veškeré právní úkony, ke kterým dítě samo nemá způsobilost, a to po celou dobu jeho nezletilosti a nesvéprávnosti, dokud plné svéprávnosti nedosáhne. Právo dítě zastupovat má každý z rodičů v běžných záležitostech samostatně, nesmí však jednat proti zájmům dítěte. Zákon stanoví, že rodiče nemohou zastupovat své dítě, kde je předpoklad *střetu zájmů* rodičů a dítěte, případně střetu zájmů dětí týčů rodičů. V takových případech soud ustanoví dítěti *kolizního opatrovníka*, který hájí zájmy dítěte. K zastupování nezletilého dítěte se nemusí rodič prokazovat žádným

zvláštním oprávněním, pověřením či rozhodnutím soudu; stačí doklad o tom, že je rodičem, tedy ve většině případů rodný list.

Právo spravovat majetek dítěte znamená, že rodič musí s péčí řádného hospodáře spravovat majetek dítěte až do doby, než dítě dosáhne zletilosti. Dítě má dokonce právo na vyúčtování. Pokud je předpoklad, že by se rodiče nechovali jako řádní hospodáři, nebo dítě má větší majetek, může soud ustanovit zvláštního opatrovníka pro správu majetku; soud úkony opatrovníka kontroluje.

Vyživovací povinnost rodičů vůči dětem rodiče vykonávají *podle svých schopností, finančních a majetkových poměrů*. Právní úpravou v občanském zákoníku je vyživovací povinnost vyčleněna z rodičovské odpovědnosti. Její trvání nezávisí na dosažení zletilosti a plné svéprávnosti. Náklady na výživu dítěte se během jeho života podstatně mění a nejsou u každého dítěte stejné, proto zákon nestanoví žádnou univerzální výši. Pokud rodič dobrovolně neplní vyživovací povinnost vůbec nebo jen v míře, která neodpovídá jeho skutečným možnostem, rozhodne o výši výživného soud, a to i v případě, že manželství rodičů trvá. Rodič je povinen doložit soudu veškeré příjmy a prokázat majetkové poměry, podle kterých je mu výživné stanoveno. Pokud tuto povinnost nesplní, soud rozhodne na základě domněnky, že výše měsíčního příjmu rodiče činí patnáctinásobek životního minima. Vyživovací povinnost trvá od okamžiku narození dítěte až do doby, kdy je dítě schopno samostatně se živit, tedy i po celou dobu jeho soustavné přípravy na budoucí povolání. Ojedinelý příjem dítěte (např. v době školních prázdnin), které se jinak připravuje studiem na budoucí povolání, neovlivňuje zpravidla vyživovací povinnost rodičů.

Dalším rodičovským právem a povinností je *určení jména a příjmení dítěte*; příjmení dítěte je určováno dohodou rodičů již při uzavírání sňatku, případně (pokud se jedná o dítě, které se narodí mimo manželství) se na příjmení dohodnou rodiče a sdělí je společně se jménem. Neurčí-li jméno dítěte rodiče, přidělí mu je soud.

4.2 Zásahy do rodičovské odpovědnosti

Změny a zásahy do rodičovské odpovědnosti se provádějí k zajištění řádné výchovy nezletilých dětí v případech, že jeden nebo oba rodiče nevěnují výchově dostatečnou péči. Je proto důvodná obava, že některou ze složek rodičovské odpovědnosti nebudou vykonávat spolehlivě nebo vůbec. Někdy rodiče nemohou vykonávat svoje práva a povinnosti vůči dětem ze závažných objektivních důvodů (nepříznivý zdravotní stav rodičů, jejich dlouhodobý pobyt mimo domov, výkon trestu odnětí svobody atd.). Za takových okolností, vyžaduje-li to zájem dítěte, učiní stát prostřednictvím soudu potřebná opatření, kterými může pozastavit rodičovskou odpovědnost, omezit ji, případně jí rodiče úplně zbavit.

Pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti může soud v případech, kdy (většinou z objektivních důvodů) nemůže rodič vykonávat práva a povinnosti vyplývající

z rodičovské odpovědnosti. Rozhodnutí soudu by mělo být časově omezené; jakmile pominou důvody takového opatření, je možné soud požádat o změnu rozhodnutí.

Omezení rodičovské odpovědnosti vysloví soud v případě, kdy rodič nevěnuje výchově svého dítěte potřebnou péči nebo vzniká důvodná obava, že by rodiče řádně neuposlechli s majetkem nezletilého, pokud nevyžaduje chování rodičů jiného opatření v souladu se zákonem (např. zbavení rodičovské odpovědnosti). V rozhodnutí musí být přesně stanoveno, kterého z rodičů se omezení výkonu týká, a současně stanoví rozsah omezení. Jestliže soud omezil práva pouze jednoho rodiče, přechází rodičovská odpovědnost na druhého rodiče. Jestliže se omezení týká obou rodičů nebo dítě druhého rodiče nemá, ustanoví soud dítěti opatrovníka.

Zbavení rodičovské odpovědnosti vysloví soud v případech, kde rodiče zneužívají svých práv, která vykonávají proti zájmům dítěte, v rozporu s cíli výchovy nebo zanedbávají své povinnosti závažným způsobem. Vzniká tak odůvodněná obava, že neplnění rodičovských povinností může vážně ohrozit rozvoj tělesných nebo rozumových schopností dítěte, případně jeho mravní vývoj. K takovému opatření nestačí pouze ojedinělé vybočení nebo opomenutí rodičovské péče, ale soustavnost či opakované jednání rodičů, které vykazuje značnou intenzitu jejich protispolečenského chování. Rozhodnutí soudu je v tomto případě velmi závažným zásahem do základních práv rodičů i dítěte. Proto je povinností soudu zabývat se postojem rodičů k zabezpečení výchovy dítěte po celou dobu jeho života až do vyhlášení rozsudku. Je-li rodič zbaven rodičovské odpovědnosti, nevyžaduje se většinou jeho souhlas s osvojením dítěte.

Soud musí vždy rozhodnout o tom, kdo bude rodičovskou odpovědnost vykonávat, případně určit opatrovníka dítěte. Rozhodnutí soudu nemá za následek současný zánik vyživovací povinnosti rodičů vůči dítěti. Pominou-li důvody pro uvedená opatření, soud je může zrušit, a to i bez návrhu.

Zákon ukládá soudu povinnost zjistit, zda nejsou dány důvody pro zbavení rodičovské odpovědnosti vždy, když se rodič dopustí úmyslného trestného činu vůči dítěti nebo využije své dítě mladší 15 let ke spáchání trestného činu, jestliže působil v páchaní trestné činnosti jako návodce, spolupachatel či pomocník.

4.3 Výchova dítěte po rozvodu rodičů

Než soud rozhodne o rozvodu manželství rodičů nezletilého dítěte, musí být upravena práva a povinnosti obou rodičů k dítěti pro dobu po rozvodu, což znamená, že musí být pravomocně rozhodnuto o tom, jakým způsobem bude probíhat výchova dítěte a jak bude každý z rodičů přispívat na jeho výživu.

Právní úprava přinesla od roku 1998 významnou změnu v tom, že vedle možnosti rozhodnout o svěřeni dítěte do *výchovy jednoho z rodičů* připouští i možnost rozhodnout o svěřeni nezletilého dítěte do *společné* nebo *střídavé* výchovy obou rodičů. Možnost takového řešení je odrazem zásady společné odpovědnosti obou rodičů

za další osud dítěte a rovnoprávnosti rodičů při výchově i v době po rozvodu. Tato možnost navíc představuje realizaci požadavku, aby dítě udržovalo stálý a častý kontakt s oběma rodiči. Podmínkou rozhodnutí soudu o střídavé nebo společné výchově dítěte je především společná vůle obou rodičů a rovněž dítěte.

Svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů je realizováno v případě, že oba rodiče neprojevují stejnou schopnost zajistit řádnou výchovu dítěte, případně o ni nejeví zájem, nebo nelze z jiných důvodů rozhodnout jinak.

Střídavá výchova znamená, že dítě je svěřeno v určitém přesně vymezeném časovém období do výchovy jednoho z rodičů a v dalším časovém období do výchovy druhého rodiče. Tato možnost připadá v úvahu tehdy, když dítě nemusí měnit své obvyklé prostředí, zejména školu, nemusí omezovat svoje mimoškolní činnosti, zájmy, kontakt se svými přáteli apod.

Společná výchova je realizována tehdy, kdy se nejvíce jako účelné dítě svěřit (byť střídavě) do výchovy pouze jednoho z rodičů, a druhého tak právně omezit ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti, když fakticky výkon práv a povinností zůstává u obou rodičů přibližně stejný jako v době trvání manželství. Důvodem může být např. zvláštní péče, kterou dítě vyžaduje z důvodu nemoci, nebo zavedený režim péče, kdy jeden z rodičů absoluuje s dítětem povinnosti školní, druhý zase jeho koníčky, sport a podobně. I v tomto případě je podmínkou vzájemná dohoda všech zúčastněných, tedy obou rodičů i přání dítěte.

Rodič, kterému bylo dítě svěřeno do výchovy, musí umožnit druhému rodiči osobní styk s dítětem tak, aby to bylo v souladu se zájmy dítěte. Pokud se rodiče nedohodnou, rozhodne v této věci soud, který může také vyslovit zákaz osobního styku s dítětem pro druhého rodiče, pokud jsou zde vážné obavy o blaho dítěte.

Právní úprava vychází z čl. 18 mezinárodní Úmluvy o právech dítěte a z obecného postulátu, aby byla vytvořena co nejširší možnost utváření a upevňování vzájemných vztahů mezi dítětem a jeho rodiči. S tím souvisí povinnost soudu přihlídnout i k tomu, jak jsou rodiče schopni dohodnout se společně na výchově dítěte, aniž by byli ovlivňováni pouze osobními pocity a antipatiemi jednoho vůči druhému.

4.4 Náhradní rodinná výchova

Nárok dítěte na zabezpečení výchovy především v rodinném prostředí je zakotven jak v mezinárodních úmluvách, tak ve vnitrostátních normách rodinného práva. Je to tedy jedno ze základních práv dítěte a praxe také dokazuje, že rodinné prostředí je nejvhodnějším prostředím pro řádnou výchovu a všestranný rozvoj dítěte.

Vyžaduje-li to zájem dítěte, stanoví zákon povinnost státu, aby zajistil vhodné náhradní výchovné prostředí a svěřil dítě do výchovy jiného člověka, *pečující osoby*, která není rodičem dítěte. Zákon požaduje, aby pečující osoba skýtala záruky řádné výchovy a péče o dítě, musí s péčí souhlasit a musí mít trvalé bydliště na území České

republiky. Současně s rozhodnutím o svěřením dítěte do výchovy jiné fyzické osoby soud vymezí rozsah jejich práv a povinností k dítěti; většinou se jedná o stejný rozsah, jako je rodičovská odpovědnost. Při výběru vhodné pečující osoby má soud povinnost dát přednost příbuznému dítěte, například prarodiči nebo sourozenci rodiče. Důvodem takového rozhodnutí soudu mohou být důvody subjektivní, spočívající například v zanedbání povinností rodiče, nebo důvody objektivní, například úmrtí rodiče.

Jednou z institucí rodinného práva, která zabezpečuje výchovu nezletilého dítěte, je *pěstounská péče*, kterou lze charakterizovat jako státem organizovanou a také zprostředkovanou výchovu v rodinách nebo v zařízeních k tomu určených. Pěstounská péče se využívá v případech, kdy není možné svěřit dítě opatrovníkovi nebo výše zmíněné pečující osobě, a má přednost před umístěním dítěte do ústavní výchovy.

Do pěstounské péče stát svěřuje nejčastěji děti, které je obtížné osvojit ať již z důvodu jejich zdravotního postižení, vyššího věku nebo proto, že například rodiče nedali souhlas k osvojení nebo nebyly splněny jiné podmínky stanovené zákonem. Zákon stanoví, že nejdůležitější podmínkou je zájem dítěte. Pěstounská péče může být zajišťována *fyzickou osobou – pěstounem*, který musí prokazatelně poskytovat záruku řádné výchovy dítěte. Pěstoun vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů, nemá však vyživovací povinnost k dítěti. Pěstouny mohou být i manželé; pěstounskou péči vykonávají obdobně jako rodiče společnou péčí o dítě. Náklady na výživu dítěte v pěstounské péči hradí stát, a to ve výši zákonem stanoveného životního minima. Pěstoun má nárok na odměnu. Dítě je možné zájemcům o pěstounství svěřit i do *předpěstounské péče*, v rámci které se ověřuje, jakým způsobem dojde k adaptaci všech účastníků na novou situaci a prostředí.

Podmínky výkonu pěstounské péče, realizaci zařízení pro její výkon, postup při schvalování pěstounů a zařízení a zajišťování kontroly výkonu pěstounské péče a všechny další souvislosti jsou upraveny zákonem o sociálně právní ochraně dětí

Osvojení je institut, jehož cílem je vytvořit nejvhodnější podmínky pro výchovu dítěte, které nemůže žít a být vychovááno v rodinném prostředí vytvořeném vlastními biologickými rodiči. Osvojitelem může tedy být pouze fyzická osoba, a to samostatně, případně i manželé. Mezi osvojitelem a osvojením vzniká okamžikem osvojení stejný právní vztah jako mezi rodiči a dětmi a rovněž vznikají příbuzenské vztahy mezi osvojitelovými příbuznými a osvojením.

Zákon nepřipouští vznik osvojení mezi blízkými příbuznými, kde je vztah mezi dítětem a příbuznými považován za dostatečně blízký, a osvojení by v takových případech nemělo své opodstatnění (např. osvojení vnoučat prarodiči). To neplatí v případech *surrogátního – náhradního mateřství*. Osvojení dítěte je významným zásahem do právního statutu dítěte, rodičů i osvojitelů. Proto je povinností soudu před vydáním rozhodnutí pečlivě prověřit všechny související okolnosti a předpoklady osvojitele, včetně osobních morálních, rodinných i ekonomických poměrů osvojitele a prostředí, ve kterém žije.

Zákon rozeznává osvojení:

- nezrušitelné;
- prosté (obyčejné, zrušitelné).

V obou případech vzniká osvojením příbuzenský poměr mezi osvojitelem a osvojením, ale v případě nezrušitelného osvojení jsou osvojitelé (osvojitel) zapsáni do matriky místo rodičů a rovněž je pro tento typ osvojení zákonem určena minimální věková hranice osvojovaného dítěte na jeden rok. Osvojení prosté se dá rozhodnutím soudu změnit na osvojení nezrušitelné opačný postup však není možný.

V obou případech vzniká osvojením příbuzenský poměr mezi osvojitelem a osvojením, ale v případě nezrušitelného osvojení jsou osvojitelé (osvojitel) zapsáni do matriky místo rodičů. Rovněž pro tento typ osvojení je zákonem určena minimální věková hranice osvojovaného dítěte na jeden rok. Osvojení prosté se dá rozhodnutím soudu změnit na osvojení nezrušitelné, opačný postup však není možný.

K osvojení je vyžadován souhlas rodičů dítěte, pokud žijí a nejsou zbaveni rodičovské odpovědnosti. Souhlas není vyžadován v případě, že se rodiče zrekli dítěte nebo soustavně neprojeví zájem o dítě po dobu nejméně tří měsíců, případně do dvou měsíců od narození dítěte. Matka dítěte může dát souhlas k osvojení až po uplynutí šesti týdnů od narození dítěte a do tří měsíců může svůj souhlas vzít zpět. Otec může dát souhlas nejdříve po narození dítěte. Souhlas s osvojením není vyžadován v situacích stanovených zákonem a také v případě, kdy je dítě opuštěno a není možné zjistit jeho původ (tímto reaguje občanský zákoník mj. na problematiku *babyboxů*).

4.5 Ústavní výchova a ústavní péče

Umístění dítěte do ústavní výchovy je mimořádným opatřením, o kterém může rozhodnout jedině soud, a to jedině ze závažných důvodů, protože takovým rozhodnutím se dítě odnímá z péče rodičů; jde tedy o velmi podstatný zásah do práv rodičů i dítěte. Nařízením ústavní výchovy se dítě podrobuje ústavnímu režimu, do kterého nemohou rodiče zasahovat. Kromě klasické ústavní výchovy může soud umístit dítě i do speciálních zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, a to nejvýše na dobu šesti měsíců.

Podmínky pro výkon a způsob výběru vhodného typu ústavní výchovy stanoví *zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních*, který vymezuje jednotlivá zařízení pro výkon ústavní výchovy. Zákon byl novelizován v roce 2005.

Do výchovných ústavů mohou být umístěny děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova, přičemž oba typy výchovy se vykonávají odděleně. Výjimečně lze ve výchovném ústavu umístit i dítě od 12 let věku, pokud je nařízena ochranná výchova a dítě má tak závažné poruchy chování, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou.

K závažnému narušení výchovy dítěte může dojít i v souvislosti s jeho zdravotním stavem, tělesným poškozením nebo duševní poruchou.

5. Vyživovací povinnost

Všichni členové rodiny mají povinnost si vzájemně pomáhat, společně zajišťovat péči o domácnost a společně se podílet na udržování stejné životní úrovně všech členů rodiny. Každý z členů rodiny má povinnost pomáhat ostatním podle svých individuálních schopností a možností, které se mohou během společného soužití měnit. Tyto vzájemné povinnosti a práva členů rodiny se realizují mimo jiné v *institutu vzájemné vyživovací povinnosti*, a to jako:

- vyživovací povinnost *rodičů vůči dětem*;
- vyživovací povinnost *dětí vůči rodičům*, jež vzniká soběstačným dětem v případě, že rodiče nejsou schopni se samostatně živit a dítě může jejich výživu zajistit;
- vyživovací povinnost *mezi ostatními příbuznými* připadá v úvahu především mezi příbuznými v řadě přímé, tj. mezi předky a potomky, a to s přihlédnutím ke schopnostem a majetkovým poměrům všech příbuzných téhož stupně (např. mezi čtyři vnuky se rozdělí jejich vyživovací povinnost k prarodičům poměrně s ohledem na jejich individuální ekonomickou situaci). Vyživovací povinnost mezi vzdálenějšími příbuznými zákon rovněž nevylučuje;
- vyživovací povinnost *mezi manželi*, jež vyplývá ze zásady rovnosti a vzájemnosti obou manželů po celou dobu trvání jejich manželství;
- vyživovací povinnost *mezi rozvedenými manželi*, jež ukládá povinnost bývalému manželovi přispívat na výživu manželovi, který není schopen z objektivních důvodů se sám živit (např. z důvodu péče o malé dítě, nepříznivého zdravotního stavu a jiných těžkých životních situací);
- příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matky* náleží neprovdané matce od otce dítěte, jehož otcovství bylo určeno podle zákona.

Situace v rodině a individuální možnosti jejích jednotlivých členů podléhají průběžným změnám, k čemuž soud musí vždy při svém rozhodování přihlídnout a rozhodnout podle aktuální situace a v souladu s dobrými mravy tak, aby nebyl nepřiměřeně zatížen vyživovací povinností pouze některý člen rodiny bez zajištění vzájemnosti. Obecně zákon stanoví, že výživné lze poskytnout pouze tomu, kdo sám není schopen obstarat si prostředky na výživu sám.

6. Určování rodičovství

V souvislosti s problematikou určování rodičovství je třeba připomenout, že do nedávné doby nebyla vůbec brána v úvahu možnost, že by mohly nastat pochybnosti v případě určování matky dítěte. Sporné situace v naprosté většině nastávaly v situacích, kdy byl nejistý otec dítěte, které se narodilo mimo manželství, protože manžel

matky neuznával otcovství k dítěti manželky, nebo kdy nebylo možné prokázat z jiných důvodů skutečného biologického (právně akceptovaného, tedy legitimního) otce dítěte. V právních dějinách se dokonce objevuje termín „kolektivní otec“. S rozvojem přírodních věd a využitím biomedicínských poznatků byly vypracovány natolik spolehlivé metody určování biologických rodičů, že v tomto směru v podstatě nejsou žádné pochybnosti.

Velký zlom do sféry určování rodičovství přinesly metody asistované reprodukce, jež umožňují mít děti i lidem, kteří by ze zdravotních důvodů běžným způsobem děti mít nemohli. Situace, které mohou různými kombinacemi metod asistované reprodukce nastat, jsou velmi variabilní. Podstatné je, že může dojít i k takovým situacím, kdy není rozhodující identifikace biologického otce či matky, ale pro právní jistotu dítěte a zajištění jeho oprávněných zájmů je nutné stanovit především rodiče akceptované zákonem, tedy rodiče legální.

Občanský zákoník neřeší podrobnosti týkající se asistované reprodukce, ale zaujímá jasné stanovisko v definici mateřství, a to ustanovením definujícím matku dítěte zcela jednoznačně jako ženu, která dítě porodila. Matka se však může dítěte vzdát, a v případě, že neprojeví zájem o dítě do šesti týdnů od narození, dítě je právně volné pro některou z forem náhradní rodinné péče.

Postup při určování otcovství je stanoven zákonem:

- Otcem dítěte je manžel matky*: zákon staví tuto vyvratitelnou domněnku na první místo v určování otcovství dítěte, a to vždy, narodí-li se dítě ženě provdané od okamžiku uzavření manželství až do 300. dne po zániku manželství.
- Narodí-li se dítě ženě znovu provdané, je za otce dítěte považován *druhý manžel*.
- Narodí-li se dítě v době rozvodového řízení, ačkoliv ještě neuplynulo 300 dnů od zániku manželství, manžel popře otcovství a jiný muž se k otcovství hlásí, *se souhlasem matky je přisouzeno otcovství tomuto muži*. Prohlášení všech tří aktérů je nutné učinit před soudem a ve lhůtě do 1 roku od narození dítěte.
- Souhlasné prohlášení rodičů*: narodí-li se dítě ženě neprovdané (nebo na základě první domněnky manžel otcovství úspěšně popřel), považuje se za otce dítěte muž, kterého matka označí jako otce, a ten své otcovství uzná, přičemž souhlasné prohlášení rodičů je možné učinit i předem a uznat otcovství i k nasciturovi. Prohlášení rodičů je nutné učinit před matričním orgánem nebo soudem. Zákon určuje šestiměsíční lhůtu od narození dítěte pro možné popření otcovství.
- Narodí-li se dítě počaté některou z metod asistované reprodukce, je otcem dítěte *muž, který dal k tomuto postupu souhlas*.
- Určení otcovství soudním rozhodnutím*: jestliže nebylo určeno otcovství k dítěti na základě první nebo druhé domněnky, určí otcovství soud na návrh matky, domnělého otce, případně dítěte, a to na základě znaleckých posudků z oboru genetiky a výpovědi zúčastněných.

7. Registrované partnerství

V několika posledních letech se do popředí zájmu společnosti dostává otázka registrovaného partnerství a jeho právní úpravy. V některých zemích byly již přijaty právní normy, které povolují svazky osob stejného pohlaví na úrovni manželství. Rovněž v České republice byl a stále je problém legalizace partnerství homosexuálních osob v centru zájmu. V roce 2005 byl předložen Poslanecké sněmovně návrh *zákona o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů*. Návrh zákona vyvolal bouřlivé diskuse jak široké veřejnosti, tak představitelů státní moci. V roce 2006 byl přesto zákon schválen s účinností od 1. 6. 2006.

Podle zákona je registrované partnerství *trvalým společenstvím dvou osob stejného pohlaví*, jehož vznik, obsah a zánik upravuje zákon. Zákonem byl tedy zaveden nový pojem a institut rodinně právních vztahů – *partnerství*, které je řazeno vedle pojmu manželství.

Partnerství vzniká na základě svobodného projevu vůle dvou osob stejného pohlaví formou souhlasného prohlášení osob vstupujících do partnerství před příslušným matričním úřadem. Obřadu předchází protokol o prohlášení partnerů o tom, že jim nejsou známy žádné překážky jejich partnerství. Partnerství je registrováno matričním úřadem v registru partnerství a oba partneři jsou povinni uvádět svůj partnerský vztah v dokladech a jiných evidencích osobních údajů jako údaj o jejich stavu.

Podmínky pro vstup do partnerství jsou zákonem stanoveny obdobně jako podmínky pro uzavření manželství v zákoně:

- a) alespoň jeden z partnerů musí být občanem České republiky;
- b) oba partneři musí být plnoletí a plně způsobilí k právním úkonům;
- c) partneři nesmějí být vzájemně příbuznými v přímé linii ani sourozenci;
- d) v okamžiku uzavření partnerství nesmí být vázáni jiným platným partnerstvím, manželským nebo obdobným legálním svazkem uzavřeným v zahraničí.

Uzavření registrovaného partnerství je možné pouze civilní formou, veškeré údaje, vznik a zánik se zapisují do zvláštní matriky.

Partnerství je založeno na rovném postavení obou partnerů a na vzájemnosti. Partneři se mohou vzájemně zastupovat v běžných záležitostech, mají vzájemnou vyživovací povinnost, a to i po zrušení partnerství. Mají rovněž rodičovskou povinnost v tom smyslu, že rodičovská zodpovědnost jednoho z partnerů se vztahuje i na druhého.

Ze zákona vyplývá, že partnerství není překážkou výkonu rodičovské odpovědnosti partnera vůči jeho dítěti, ani překážkou svěření jeho dítěte do jeho výchovy. Jako rodič je tento partner povinen zajistit vývoj dítěte a důsledně chránit jeho zájmy tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte. Dále jsou mu uloženy povinnosti, které vyplývají již z obecné úpravy rodičovské odpovědnosti v zákoně. Pokud jeden z partnerů pečuje o dítě a partneři spolu žijí ve společné domácnosti, povinnosti vychovávat a pečovat o dítě se vztahují i na druhého partnera.

Zánik partnerství je možný rozhodnutím soudu. Partnerství může být také prohlášeno za neplatné a samozřejmě končí rovněž smrtí některého z partnerů.

Doporučená literatura:

- Círák, J., Pavelková, B., Števec, M. Rodinné právo. Praha: Heuréka, 2010
 Hrušáková, M., Králíčková, Z., Westphalová, L. a kol. Rodinné právo. Praha: C. H. Beck, 2015
 Novotný, P., Ivičičová, J., Syrůčková, I., Vondráčková, P. Nový občanský zákoník -- Rodinné právo. Praha: Grada, 2014